

УДК 7.045

ORCID 0000-0002-6763-1865

Марія **Ладоненко**

аспірантка Київського університету
імені Бориса Грінченка

Художнє проектування та втілення пам'ятних і ювілейних монет України періоду незалежності

© Ладоненко М., 2018

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1313123>

Анотація. Стаття присвячена основним етапам проектування, моделювання та втілення пам'ятних і ювілейних монет, відкарбованих Банкотно-монетним двором Національного банку України. У роботі акцентовано увагу на безпосередній залежності творчого аспекту процесу створення українських колекційних монет від майстерності авторів ескізів і скульпторів. Окреслено низку авторських ознак, втілених у процесі створення монетної продукції. Розкрито суть проектування монет з точки зору втілення художніх образів, пов'язаних з культурною ідентичністю, з одного боку, та інформативністю, символічністю, універсальністю – з іншого. Дослідження вибудоване на основі візуального аналізу пам'ятних і ювілейних монет незалежної України.

Ключові слова: пам'ятна монета, ювілейна монета, проектування, конструювання, моделювання, карбування.

Постановка проблеми. Сьогодні недостатньо уваги приділено вивченню закономірностей проектування та втілення вітчизняних комеморативних грошових знаків. Хоча активний розвиток сучасних технологій у сукупності з багатотисячними традиціями карбування монет на наших територіях (від перших зразків Північного Причорномор'я та до появи власного виробництва монетних знаків незалежної України) потребують сучасного мистецтвознавчого аналізу. Зокрема, у контексті процесу художнього проектування та втілення творчого задуму художника-дизайнера Монетного двору Національного банку України (далі – НБУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексний погляд на українське мистецтво створення монет у вітчизняній науковій думці відсутній. Сучасні дослідження здебільшого вибудовані на історичних або економічних фактах, оминаючи мистецтвознавчий аспект створення пам'ятних і ювілейних монет. Приклад такої точки зору відображений у працях Р. Шуста [8], Н. Дорофєєвої та З. Комаринської [3], М. Загреби [4] тощо. Тому підґрунтям для нашого дослідження стали праці, які мають довідковий та описовий характер: інформаційно-довідкові журнали «Банкноти і монети України», у яких представлено інформацію про авторів дизайну монет [1; 2], сайт НБУ, на якому оприлюднено класифікацію випущених монет [5] та постанова правління НБУ «Про затвердження Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізацію пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції», де подано детальний опис кожного етапу виготовлення пам'ятних монет [6].

Невирішені частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Досі не було цілісно визначено й описано художні особливості створення й оформлення пам'ятних і ювілейних монет. Не був досліджений і творчий внесок авторів грошових знаків Монетного двору НБУ. Такий стан невирішеної раніше проблеми заслуговує на подальше її розроблення та дослідження.

Мета статті – розглянути внесок художників-дизайнерів і скульпторів Монетного двору України у створення пам'ятних і ювілейних монет нашої країни доби незалежності.

Новизна статті полягає у розкритті специфіки процесу проєктування, моделювання та карбування пам'ятних і ювілейних монет, особливостях досягнення художньо-образної виразності монетних зразків, аналізі авторського почерку художників-дизайнерів монет України тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художнє оформлення пам'ятних і ювілейних монет є складним багатоетапним процесом, який синтезує і суто технологічні етапи, і творчі пошуки митців. Від художнього задуму до готової монети кожен екземпляр проходить довгий шлях, вимагаючи залучення не лише часових, але й інформаційних і людських ресурсів. Цей процес охоплює різноманітні етапи, починаючи зі збору матеріалів з певної теми, розробки ескізів і їх затвердження,

створення моделей, і закінчуючи виготовленням карбувальних форм і безпосереднім карбуванням тиражу.

Загалом слід зазначити, що нині розробкою дизайну монет в Україні опікується спеціальний відділ Монетного двору. Створенням вітчизняної монетної продукції на всіх етапах займаються профільні фахівці, до обов'язків яких належить проектування, конструювання, моделювання монет і впровадження мистецьких технологій з їх оздоблення (інкрустація, зістарювання металу, локальна позолота, голограми, тамподрук тощо). Перш за все – це автори дизайну монет, які надають монетній продукції ознак творів «високого» мистецтва. Кожен з них має власну творчу манеру проектування та втілення монетної продукції, основні риси якої будуть описані нижче.

Робота художника-дизайнера над будь-якою пам'ятною та ювілейною монетою починається з формування ідеї та концепції монети. Надалі розробляються етапи, що найкраще зможуть виявити авторський задум митців – виконання ескізів монет (рис. 1), наповнення їх текстурою та декоративними елементами для подальшої роботи скульптора, виготовлення моделі виробу в 10-тикратному збільшенні та її доопрацювання скульпторами.

Тематику монет, присвячену певним датам і подіям, затверджує Правління НБУ. Таким чином, згідно з річним планом випуску пам'ятних і ювілейних монет, художники виконують завдання за затвердженим графіком. Це, зважаючи на конкурсну основу відбору ескізів, дає змогу обрати роботи з найкращим ідейним і композиційним вирішенням.

Результатом створення якісних ескізів є тісна співпраця художників з науковими інституціями, музеями, освітніми закладами та іншими компетентними установами. Збір матеріалів відповідно до тематики монет розпочинається зі спілкування митців з науковцями, які професійно вивчають певну проблему, опрацювання аналогів, пошуку фотоматеріалів, дослідження архітектури тощо. На цьому етапі в художника складається актуальна ідея побудови художнього вирішення монети, що дозволяє забезпечити її змістовність і привабливість зовнішнього оформлення.

Наступним етапом проектування монети є розроблення попередніх начерків на тему монети. Прикладом є напрацювання В. Дем'яненка під час роботи над серією пам'ятних

монет «Флора і фауна». Ці начерки стали запорукою вибору найхарактерніших ракурсів, анатомічної відповідності тварин і побудови рослин, визначення динаміки чи статички як засадничих для зображень аверсу та реверсу. При цьому художник намагався найбільш вдало вписати зображення у рондо. Так, робота над монетою «Стерлядь прісноводна» відбувалася за співпраці з Інститутом рибного господарства Національної академії аграрних наук України, який надав художникові можливість різнобічно дослідити об'єкт зображення та створити гармонійну композицію реверсу, в основі якої S-подібний вигин – лінія краси.

Типові особливості кожної української монети слід розглядати через призму авторського бачення митця. Воно проявляється починаючи з техніки виконання ескізу (олівцем, аквареллю, акрилом, тушшю, засобами комп'ютерної графіки) та закінчуючи сукупністю прийомів і візуальних елементів. Зокрема при виборі сюжету треба враховувати композицію, звернення до алегорій і символів, виразність, національний колорит, фактуру та ін. Прикладом впізнаваного авторського стилю можуть бути роботи Н. Фандікової, просякнуті тонким жіночим світосприйняттям, чіткою національною ідентифікацією через використання традиційних українських мотивів і орнаментів і схильністю художниці до застосування декоративних елементів (серія монет «Дитячий зодіак», монета «Петриківський розпис», «Петро Прокопович» тощо).

Для порівняння варто зупинитися на особливостях оформлення монет авторства В. Атаманчука. Його творчість є певною мірою полярною до робіт Н. Фандікової. В. Атаманчук є універсалом художнього оформлення монет – художником-скульптором, тому більшу частину екземплярів створив одноосібно. Усі проєктовані грошові знаки виконані винятково в традиційному ключі, без надмірностей, по-чоловічому сучасно. Для авторського почерку цього митця характерні простота й лаконічність, класичність побудови композиції монетного кола, обмежена кількість елементів зображення, відсутність деталізації.

Художники-дизайнери Банкотно-монетного двору НБУ переважно обирають тематику, яка є для них особливо цікавою та близькою. Зокрема, С. Іваненко здебільшого працює над істо-

ричною тематикою (наприклад, монети серії «Герої козацької доби»). М. Кочубей віддає перевагу темам українських народних традицій і свят і вітчизняної сакральної архітектури. Л. Корень переважно працює над монетами, присвяченими певним персоналіям і знаковим датам в історії українських земель [7].

Запорукою попиту на майбутню монету є обізнаність художників-дизайнерів у питаннях новітніх розробок, тенденцій, сучасних технологій виготовлення пам'ятних і ювілейних монет. Під час роботи над монетою автор повинен враховувати та використовувати у своєму творчому арсеналі сучасні образні засади, нестандартні композиційні вирішення та технології Банкотно-монетного двору НБУ. А саме – використання поєднань різноманітних металів, патинування (зістарювання срібла), інкрустація дорогоцінним і напівдорогоцінним камінням, голограми, тампонний друк, холодні та гарячі емалі й локальна позолота.

Когорта розробників художнього оформлення монет Банкотно-монетного двору НБУ, враховуючи всі зазначені фактори, вдосконалює свою фахову майстерність шляхом участі в міжнародних нумізматичних конференціях, форумах, виставках і конкурсах дизайну грошових знаків. Виведення монетної продукції на зовнішній ринок дозволяє продукувати актуальні, нестандартні ідеї та втілювати їх у дизайн українських монет. Прекрасною ілюстрацією такої діяльності є творчий доробок художників-дизайнерів колективу АртТріум – В. Таран, О. та С. Харуки – роботи яких неодноразово завойовували симпатію колекціонерів і нумізматів і в Україні, і за її межами.

Ця креативна група вражає не лише кількісними показниками випущених за їхнім дизайном монет, але й вдалим втіленням у творах усіх інноваційних розробок оформлення. Важливо, що в застосуванні багатьох із них творчий колектив став «першовідкривачами». Серед подібних розробок є екземпляри із застосуванням інкрустації (серія монет «Східний календар», починаючи з монети «Рік Пацюка»), латентного (прихованого) зображення (монета «День захисника України»), синтезу одразу двох елементів оздоблення – локальна позолота та інкрустація сапфіром (монета «За твором М.В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки») тощо.

Повертаючись до питань проектування монет, слід зазначити, що важливим завданням художника є наповнення остаточного

ескізу об'ємом, текстурою та деталізацією всіх елементів зображення. Це є необхідною умовою для презентації та затвердження ескізу Експертною радою та Конкурсною комісією НБУ, а також передання його скульпторові для подальшої роботи.

На етапі конструювання монети електронний варіант ескізу переноситься на комп'ютер, який керує роботою копіювально-фрезерного верстата (рис. 2). За його допомогою ескіз відтворюється в об'ємі з гіпсу, враховуючи всі характеристики монети – від глибини рельєфу до найдрібніших деталей. Розмір гіпсової моделі значно перевищує розміри майбутньої монети для детального опрацювання кожної лінії та максимальної точності всіх елементів твору (рис. 3).

Отриманий гіпсовий макет монети вручну, за допомогою спеціальних різців, доопрацьовує скульптор відповідно до затвердженого ескізу. У такий спосіб, прибираються всі найменші неточності, допущені машиною, та моделюються форми й фактури (рис. 4).

З гіпсової монети виготовляється модель з термопластичної полімерної смоли (компаунду). Цей етап знаменує початок втілення творчого задуму художників-дизайнерів і скульпторів у матеріалі (металі: золото, срібло, нейзильбер). Відбувається це в інструментальному цеху за допомогою пантографа (прилад для збільшення або зменшення зображень), який переносить зображення з компаундної моделі на металеву заготовку, зменшуючи зображення з урахуванням усіх пропорцій. Це складний процес, який потребує точності до мікрона та чіткості розрахунків параметрів процесу редукування та різального інструмента. Тому остаточної досконалості зображенню на металі надають гравери вручну під мікроскопом.

Завершальним циклом виготовлення монети є етап перенесення зображення виробу на карбувальний інструмент і безпосереднє карбування пам'ятних і ювілейних монет. Від удару штемпелями по заготовці негативне зображення відтискається на металі як позитивне, а металева заготовка перетворюється на монету (рис. 5)¹.

¹ У процесі написання статті використано фотоматеріали, які надала заступник начальника відділу нумізматичної продукції та маркетингу В. Ю. Сузанська.

Висновки. Для дизайну будь-якої комеморативної монети засадничим є впровадження цікавого художнього вирішення проектування, високого рівня майстерності моделювання аверсу, реверсу й гурту (ребра монети), а також постійне вдосконалення мистецько-технологічних можливостей їх оздоблення. Глибина ідеї та якість технологічного виконання українських монет – запорука їхньої привабливості та впізнаваності серед низки аналогічних проектних вирішень і тем. Вдалі дизайн-проекти монет досягаються завдяки злагоженій кваліфікованій роботі всього колективу, наукових консультантів і керівництва НБУ загалом. Особлива роль у цьому процесі належить художникам-дизайнерам і скульпторам, які синтезують напрацьований матеріал і концептуально втілюють його у проект.

Творчий рівень досягнень українських авторів дизайну комеморативних монет визначаємо за перемогами в нумізмічних конкурсах, де головним критерієм відбору є художнє вирішення екземпляра (загальнонаціональний конкурс «Краща монета року», конкурс з дизайну монет у Японії, Європейський міжнародний конкурс «Монетне сузір'я», конкурс американської нумізмічної асоціації тощо). Українські художники по-новому трактують композицію аверсу та реверсу, роблячи її вільною та розгорнутою, відходячи від класичної схеми побудови монетного рондо, що свідчить про особисте ставлення автора до опрацьованої теми. Це допомагає в подоланні певної шаблонності та композиційної скутості екземплярів і дозволяє розробляти дизайн монети, цікавий для найбільш вимогливого сучасного споживача.

1. Банкноти і монети України [Текст] : інформаційно-довідковий журнал. – № 13. – К. : Національний банк України, 2009. – 127 с.
2. Банкноти і монети України [Текст] : інформаційно-довідковий журнал. – № 18. – К. : Національний банк України, 2014 \ . – 88 с.
3. Дорофєєва Н. З історії грошей України / Н. В. Дорофєєва, З. М. Комаринська. – Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2000. – 165 с.
4. Загребя М. Монети України, 1992–2014 : Каталог. – 10-те

вид., перероб. та допов. – К. : Логос, 2015. – 250 с. : іл. – (Б-ка журн. «Нумізматика і фалеристика»).

5. Національний банк України : Пам'ятні монети України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/list>. – Дата доступу : 25.12.2017 р.

6. Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції» від 30.05.2012 № 213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1044-12>. – Дата доступу : 25.12.2017 р.

7. Школьна О. Київський художній фарфор ХХ століття / О. В. Школьна – К. : День Печати, 2011. – 400 с. : іл. – укр., рос. мовами.

8. Шуст Р. М. Нумізматика : історія грошового обігу та монетної справи в Україні : навч. посібн. / Р. М. Шуст. – К. : Знання, 2009. – 376 с.

REFERENCES

1. Banknoti i moneti Ukrayini : Informatsiyno-dovidkoviy zhurnal [Banknotes and coins of Ukraine: Information reference journal]. (2009), 13, 127.

2. Banknoti i moneti Ukrayini : Informatsiyno-dovidkoviy zhurnal [Banknotes and coins of Ukraine: Information reference journal]. (2014), 18, 88.

3. Dorofeeva, N. V., Komarinska Z. M. (2000) Z istoriyi groshey Ukrayini [From the history of money of Ukraine]. Lviv, 165.

4. Zahreba, M. (2017). Moneti Ukrayini, 1992–2014 : Katalog [Coins of Ukraine, 1992-2016 : Catalog]. – 12 edition. Kyiv: Lohos, 250.

5. National Bank of Ukraine : Commemorative coins of Ukraine. Available at : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/list>.

6. Postanova pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruktсии pro orhanizatsiiu vyhotovlennia, vypusku v obih i realizatsii pamiatnykh ta investytsiinykh monet Ukrainy, suvenirnoi produktsii» [Resolution of the board of the National Bank of Ukraine «On approval of the Instruction on the organization of manufacturing, issue and sale of commemorative

and investment coins of Ukraine, souvenir production»] vid 30.05.2012 № 213. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1044-12>.

7. Shkolna, O.V. (2011) Kiyivskiy hudozhnIy farfor XX stolIttya [Kiev artistic porcelain of the twentieth century]. Kyiv: Day of Seals, 400.

8. Shust, R. M. (2009) Numizmatika : IstorIya groshovogo obigu ta monetnoyi spravi v Ukrayini : Navch. Posibnik [Numismatics: The history of monetary circulation and monetary affairs in Ukraine]. Kyiv: Knowledge, 376

ANNOTATION

Ladonenko Marya. Art design and embodiment of commemorative coins in the period of Ukrainian independence. The article is devoted to the main stages of design, modeling and embodiment of commemorative coins issued by the National Bank of Ukraine Mint. The attention of the article is focused on the direct dependence of the creative aspect of the process of creating the Ukrainian collection of coins from the skill of the authors of sketches and sculptors. A number of author's features, implemented by artists in the process of creating coins, are outlined. The essence of coins design is revealed in terms of the embodiment of artistic images connected with cultural identity , on the one hand, and informativeness, symbolism, universality, on the other. The study is based on a visual analysis of commemorative coins of independent Ukraine.

Keywords: commemorative coin, design, construction, modeling, coinage.

АННОТАЦИЯ

Ладоненко Мария. Художественное проектирование и воплощение памятных и юбилейных монет Украины периода независимости. Статья посвящена основным этапам проектирования памятных и юбилейных монет, отчеканенных Банкотно-монетным двором Национального банка Украины. В работе акцентировано внимание на непосредственной зависимости творческого аспекта процесса создания украинских коллекционных монет от мастерства авторов эскизов. Очерчен ряд авторских признаков, воплощенных художниками в процессе создания монетной продукции. Раскрыта суть проектирования монет с точки зрения воплощения художественных образов, связанных с культурной идентичностью, с одной стороны, и

информативностью, символичностью, универсальностью – с другой. Исследование построено на основе визуального анализа памятных и юбилейных монет независимой Украины.

Ключевые слова: памятная монета, юбилейная монета, проектирование, конструирование, проектирование.

1. Ескіз пам'ятної монети «Рік змії» серії «Східний календар», 10 грудня 2012 року. Художники Таран Володимир, Харук Олександр
2. Етап виконання гіпсової моделі монети на копіювально-фрезерному верстаті

3. Гіпсові моделі
пам'ятних та
ювілейних монет
України

4. Етап
доопрацювання
гіпсової моделі
скульптором у
відповідності до
затвердженого
ескізу

5. Етап карбування
пам'ятних та
ювілейних монет
України.

